

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

РОБОТА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА
В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД
І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕХНІКART TECHNIQUES FOR WORKING WITH CHILDREN ON THE AUTISM
SPECTRUM IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL SETTINGS:
PRACTICAL EXPERIENCE AND METHODOLOGICAL ASPECT
OF USING ART TECHNIQUES

Стаття присвячена актуальній проблемі інклюзивного навчання – шляхам і методикам роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладі позашкільної освіти в умовах інклюзії. На основі аналізу практики роботи низки позашкільних закладів освіти відібрані найуспішніші, на думку автора, кейси роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра. Так, розглядається конкретний приклад роботи гуртка «Нитяна графіка» в Палаці дітей та юнацтва імені Алли Іванової м. Ізмаїл, який працює за авторською програмою, що стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти у 2023 році у категорії «Навчальні програми за напрямами позашкільної освіти». Описано методику роботи гуртка, яка базується на культурологічному підході. Розкрито мету та завдання методики: створення психологічно безпечної атмосфери, розвиток уміння контролювати свою поведінку та емоційний стан, навчання адекватних та ефективних способів взаємодії з оточуючими, розвиток комунікативних навичок, підвищення самооцінки, розвиток художнього та естетичного смаку, розвиток уяви та креативності. Наголошується на індивідуальному підході до кожної дитини та використанні колективних методів оцінки результатів, що сприяє їхньому розвитку.

Увагу присвячено принципам роботи в інклюзивному гуртку, зокрема вказується на поетапність, партнерство з батьками, створення комфортного мікроклімату та індивідуалізацію навчального процесу. Основна увага приділяється роботі з сім'ями дітей з особливими потребами та виявленню їхнього потенціалу. Розглядається процес організації спільного навчання та важливість стабільності оточення для дітей із розладами аутистичного спектра. Описано педагогічні стратегії, спрямовані на підтримку та розвиток цих дітей, включаючи концентрацію, увагу та завершення початої справи. Висвітлюється роль різних методів, зокрема організацію виставок, у навчанні та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Наголошується на потенціалі закладів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: позашкільні заклади освіти, інклюзивне навчання, гурткова робота, діти з аутистичним спектром порушень, арт-техніки.

The article is dedicated to the current issue of inclusive education – ways and methodologies of working with children with special educational needs in extracurricular educational institutions under conditions of inclusion. Based on the analysis of the practices of several extracurricular educational institutions, the author selects the most successful cases, in their opinion, of working with children with autism spectrum disorders. Specifically, it examines a case of the “Thread Graphics” club at the Alla Ivanova Children and Youth Palace in Izmail, which operates based on an author's program that won the All-Ukrainian Competition of Manuscripts of Educational Literature for Extracurricular Educational Institutions of the Education System in 2023 in the category “Educational Programs for Extracurricular Education Directions”. The methodology of the club's work, which is based on a cultural approach, is described. The purpose and objectives of the methodology are revealed: creating a psychologically safe atmosphere, developing the ability to control one's behavior and emotional state, teaching adequate and effective ways of interacting with others, developing communication skills, enhancing self-esteem, developing artistic and aesthetic taste, fostering imagination, and creativity. Emphasis is placed on an individual approach to each child and the use of collective methods for assessing results, which contribute to their development.

The focus is on the principles of working in an inclusive group, specifically emphasizing the gradual approach, partnership with parents, creating a comfortable microclimate, and individualizing the learning process. The main attention is paid to working with families of children with special needs and identifying their potential. The process of organizing inclusive education and the importance of stability of the environment for children with autism spectrum disorders are discussed. Pedagogical strategies aimed at supporting and developing these children, including concentration, attention, and task completion, are described. The role of various methods, including organizing exhibitions, in the education and socialization of children with special educational needs is highlighted. The potential of extracurricular educational institutions in the process of socializing children with special educational needs is emphasized.

Key words: extracurricular educational institutions, inclusive education, club activities, children with autism spectrum disorders, art techniques.

УДК 376.5:376.334.015.3-053.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.10>

Звєкова В.К.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки
і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного
університету

Каплієнко А.І.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри загальної педагогіки
та спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі система освіти в Україні перебуває у процесі реформування, який ускладнюється низкою об'єктивних факторів, пов'язаних із воєнним станом і бойовими діями на території нашої держави, відтоком частини професійних педагогічних кадрів за кордон, недостатнім фінансуванням закладів освіти, очно-дистанційним форматом навчання, нерівномірністю впровадження інноваційних технологій навчання та низкою інших.

Водночас ці виклики стимулюють пошук нових ресурсів і креативних рішень, активізації наявного потенціалу для розбудови системи освітніх послуг. Системне впровадження політики безбар'єрності, розширення інклюзивної практики спрямовані на створення сприятливих соціокультурних умов для формування єдиного суспільства, соціалізації та виховання дітей з різними потребами.

У цьому контексті значний потенціал має позашкільна освіта. Відповідно до законодавства, «позашкільна освіта – сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні і слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти» [8].

Сьогодні позашкільна освіта має великий потенціал для надання освітніх послуг дітям. Вона виконує низку важливих функцій, серед яких виховна (прищеплення загальнолюдських, громадянських, національних цінностей), дозвілєва (створення умов для змістовного дозвілля, задоволення освітньо-культурних потреб дітей та юнацтва), профорієнтаційна, здоров'язбережувальна (фізичний розвиток, формування відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих), розвивальна (сприяє творчому, духовному, інтелектуальному розвитку), соціалізуюча (здійснення соціалізації молоді, в т.ч. дітей з особливими освітніми потребами).

Позашкільна освіта в Україні представлена розгалуженою мережею закладів, до яких належать «школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти; гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти» [8].

За даними Інституту освітньої аналітики, станом на 1 січня 2023 року до позашкільної освіти залучено 5964 вихованців, учнів, слухачів з особливими освітніми потребами [5]. Зазначимо, що

ця цифра у кілька разів менша за кількість дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти. Тому необхідність роботи інклюзивних гуртків, груп усвідомлена й на державному рівні. Зокрема прийнято Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [6].

На нашу думку, позашкільна освіта, на відміну від загальної, найбільш пристосована для створення доступного освітнього середовища. Вона більш гнучка та відкрита до педагогічних новацій та інклюзії.

Попри наявність значної кількості досліджень у галузі інклюзивної освіти, своєрідність інклюзивного навчання в системі закладів позашкільної освіти вивчено недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інклюзивне навчання в позашкільній розглядалося дослідниками як модель залучення дітей і молоді з особливими потребами до позашкільної освіти (О. Литовченко [4], А. Каплієнко [2, 3]); як система зміна інноваційного характеру позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» (А. Бойко, В. Вербицький, А. Корнієнко, О. Литовченко, В. Мачуський) [1]; в контексті інтеграції з технологіями спеціальної освіти (Н. Квітка, А. Лапін) [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел свідчить про недостатню увагу дослідників до методик і технологій роботи з окремими категоріями дітей з особливими освітніми потребами в закладі позашкільної освіти з інклюзивним навчанням.

Відповідно до окресленої проблематики, мета статті полягає у розкритті особливостей роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (дітей з розладами аутистичного спектра) в позашкільному гуртку (на прикладі гуртка «Нитяна графіка» Палацу дітей та юнацтва імені Алли Іванової м. Ізмаїл).

Виклад основного матеріалу. Відмінною рисою позашкільного гуртка є переважання практичної складової над теоретичною, що вже наближає позашкільну освіту до професійної. Вона послуговується 4-х компонентною структурою: навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості у вільний час незалежно від вікових, фізичних чи інших особливостей [9].

На часі оновлення змісту і методики позашкільної освіти за різними профілями: художньо-естетичним, науково-технічним, еколого-натуралістичним, туристсько-краєзнавчим, фізкультурно-спортивним, дослідницько-експериментальним, гуманітарним [9].

Аналіз практики роботи закладів позашкільної освіти говорить про недостатню їх підготовленість до широкого впровадження інклюзивного навчання. Дається взнаки відсутність відповідного

кадрового, фінансового, методичного забезпечення. Разом з тим, чимало зустрічаємо прикладів інноваційної діяльності педагогів-новаторів, чий передовий досвід викликає особливий інтерес. З огляду на це, ми зупинили нашу дослідницьку увагу на роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра (далі РАС) в гуртках художньо-естетичного напрямку в Палаці дітей та юнацтва імені Алли Іванової м. Ізмаїл.

Так, на базі Палацу дітей і юнацтва м. Ізмаїл з 2012 р. відкрито гурток «Нитяна графіка». Керівник гуртка Н. Гавліцька працює за власною авторською робочою навчальною програмою [10]. Відповідно до Наказу МОН України № 301 від 08.03.2024 вона стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти у 2023 році у категорії «Навчальні програми за напрямами позашкільної освіти» [7].

Гурток реалізує таку модель соціалізації дітей у позашкільні, за якої передбачено інтеграцію учнівської молоді з особливими потребами в звичайні гуртки позашкільного закладу.

Методика базується на культурологічному підході, який допускає широкі межі варіювання повноти відтворення зразка, наявного у вигляді його окремих «виконань». При виконанні цієї діяльності оцінка результатів не базується на порівнянні з готовим зразком, а здійснюється за участю колективу «виконавців», що передбачає організацію групової роботи педагога та дітей. Важливо, щоб кожен продукт оцінювався колективом, а не порівнювався з готовим зразком. У такому підході акцент зміщується з навчання за шаблоном на активне сприйняття дітей, урахування їхніх потреб і здібностей, і опиняється у зоні найближчого розвитку. Методика має такі мету та завдання: створення психологічно безпечної атмосфери, розвиток уміння контролювати свою поведінку та емоційний стан, навчання адекватних та ефективних способів взаємодії з оточуючими, розвиток комунікативних навичок, підвищення самооцінки, розвиток художнього та естетичного смаку, розвиток уяви та креативності. Методика зосереджується на корекційно-навчальному та корекційно-розвивальному впливі, орієнтованому на формування компетентності дітей з особливими освітніми потребами. Ключовими компетенціями є комунікативна, соціально-адаптаційна, пізнавально-практична, практична та самостійно-діяльнісна. Основне порушення дітей з розладами аутистичного спектра – комунікативне, тому методика інклюзивного навчання в гуртку, передусім, була спрямована на розвиток комунікативної компетенції. Йдеться про здатність дитини з розладами аутистичного спектра вступати в контакт, повідомляти про стан роботи над виробом, взаємодіяти з колективом і керівником.

Соціально-адаптаційна компетенція напряму пов'язана з соціалізацією, умінням перебувати в колективі дітей, сприймати його як мікросоціум, усвідомлювати свої завдання в ньому. Пізнавальні й практичні компоненти об'єднані в пізнавально-практичній компетенції. В гуртку дитина з особливими освітніми потребами не тільки дізнається про окремий вид декоративно-ужиткового мистецтва, а й набуває побутових навичок, вчиться працювати голкою з ниткою, ставить мету та планує свою діяльність по створенню виробу. Наступним кроком після оволодіння практичною стороною роботи в гуртку є самостійно-діяльнісна компетенція. Вона визначає ступінь самостійності виготовленні виробів та виявлення окремих творчих складових, зокрема, добір кольору ниток, уміння самостійно синтезувати набуті навички для створення нового (наприклад, створення ескізу за власним малюнком).

Інноваційна діяльність у гуртку «Нитяна графіка» базується на інтегрованому та диференційованому підході до навчання, включаючи відвідування тематичних виставок разом з батьками.

До принципів роботи в інклюзивному гуртку можна віднести наступні:

- поетапність;
- партнерство з батьками;
- створення позитивного та комфортного мікроклімату в аудиторії, безпечної та звичної обстановки;
- індивідуалізація навчального процесу (в т. ч. врахування періодів зростання та спадання активності);
- позитивне налаштування колективу (і дітей, і батьків) до спільної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- поєднання традиційного з інноваційним.

Одним із ключових аспектів такого супроводу є робота з сім'єю. Головна мета цієї роботи полягає в наданні батькам практичних знань та навичок, необхідних для виховання «особливих» дітей у сімейному оточенні.

У гуртку «Нитяна графіка» процес роботи з дітьми починається з індивідуальних зустрічей, щоб встановити контакт між педагогом та дитиною. Демонстрація робіт та «пасивний показ» сприяють залученню уваги дитини до творчої діяльності. Далі дитину можна залучати до спостереження за роботою керівника.

При організації спільного навчання важливо налаштувати колектив на прийняття нових учасників та надати їм час на адаптацію. Після кількох занять здивованість нових членів колективу зникає, і вони відчуються частиною групи.

Для дітей із розладами аутистичного спектра важливою є стабільність в оточенні, тому важливо зберігати одну обстановку та робоче місце. У гуртку пояснення завдань часто проводиться

разом із батьками. Важливо конкретизувати завдання та роз'яснити алгоритм дій. Діти з розладами аутистичного спектра потребують індивідуального підходу та спостереження за їхньою працездатністю. При навчанні важливо враховувати їхні інтереси та підтримувати їхню зацікавленість. Запорукою успіху під час навчання таких дітей є робота в періоди активності. У таких дітей спостерігаємо акцентуацію окремих рис характеру, які важко подолати на занятті. На початку роботи з дитиною активно обігруються її стереотипи. Під час навчання дорослий знаходиться позаду дитини, непомітно надає допомогу, створює відчуття самостійного виконання дії. Продуктивності заважає як упертість, так і боязкість виконати стіжок неправильно, піти не у той бік картини тощо. Тут у нагоді м'яка вимогливість, підказка, доторку якості заохочення. Потрібно навчитися дозувати похвалу та допомагати, не створюючи залежність від підказок.

Під час роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра в арттехніці «нитяна графіка» використані наступні педагогічні стратегії:

- відсутність порівняння з іншими дітьми;
- відмова від спроби «причепурити» дитину або зробити її зовнішній вигляд більш «зручним»;
- не нав'язувати себе дитині, але виявляти емоційну привітність як ззовні, так і всередині;
- створювати ситуації успіху;
- використовувати різні форми несловесної підтримки (бадьорливий легкий доторк до руки, погладжування по голові, підморгування, обійми за плечі);
- уникати тривалих пояснень або розмов, оскільки вони часто не зрозумілі для дітей;
- навчання дитини доводить розпочату справу до кінця;
- терпимість до «незвичайної» поведінки дитини;

підхід до кожної дитини з особливими освітніми потребами не як до особи з дефектом, а як до особи з потенціалом, незважаючи на її порушення.

У гуртку «Нитяна графіка» велика увага приділяється концентрації та увазі на роботі над виробом. Діти з аутизмом зазвичай успішно справляються з цим завданням, коли налаштовані на роботу. Картини дітей з особливими освітніми потребами, виконані в техніці «нитяна графіка» беруть участь в обласних та Всеукраїнських конкурсах. Одним з методів навчання та виховання в гуртку стала організація виставок. В умовах дистанційного навчання та воєнного стану розглядається можливість проведення таких виставок дистанційно, але більший ефект для соціалізації мають саме «очні» виставки.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі. Робота з дітьми з розладами аутистичного спектра в гуртку

«Нитяна графіка» дає такі переваги для розвитку та результати:

- 1) адаптація в мікросоціумі, подолання бар'єра «Я-суспільство»;
- 3) опанування побутовими навичками;
- 4) усвідомлення власного Я, діти відчувають себе потрібними та цінними, потрапляють у «ситуацію успіху»;
- 5) формування прагнення саморозвитку та вдосконалення майстерності для повторення позитивного соціального досвіду;
- 6) прищеплення естетичного смаку;
- 7) підвищення мотивації до самостійної творчої діяльності;
- 8) розвиток уяви, фантазії, пам'яті, логічного та абстрактного мислення, розвиток дрібної моторики рук і окоміру;
- 9) допрофесійна підготовка та профорієнтація, знайомство з професією вишивальниці, художника-дизайнера, оформлювача.

Варто підкреслити, що заклади позашкільної освіти виконують важливу роль у соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, реалізують відповідний напрям соціально-педагогічної діяльності, що обумовлено організаційно-педагогічними, соціально-педагогічними їх характеристиками та пов'язано із сучасною загальною освітньою тенденцією, яка полягає у орієнтації на альтернативність освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами в гуртках різного напрямку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» : методичний посібник / А. Е. Бойко та ін. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 223 с.
2. Каплієнко А.І. Впровадження принципів інклюзії в роботу позашкільних навчальних закладів. *Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. С. 47–50.
3. Каплієнко А.І. Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами в позашкільних закладах. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. Вип. 2 (86). С. 65–75.
4. Литовченко О. В. Сучасні моделі залучення дітей та молоді з особливими потребами до позашкільної освіти. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2013. № 10. С. 130–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvp_2013_10_14
5. Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/pozashkilna-osvita-problemy-propozytsiita-novi-formaty-roboty/2023/09/19/> (дата звернення: 01.04.2024).
6. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Каб. Міні-

стрів України від 21 серпня 2019 р. № 779 : станом на 28.07.2021 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.04.2024).

7. Про затвердження результатів проведення Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти у 2023 році : Наказ МОН від 08.03.2024 № 30. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/03/13/nakaz-mon-vid-08-03-2024-301-pro-zatverdzhennia-rezul-tativ-provedennia-vseukrains-koho-konkursu-rukopysiv-navchal-noi-literatury-dlia-pozashkil-nykh-navchal-nykh-zakladiv-systemy-osvity-u-2023-rotsi/>

8. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 1841-III : станом на 22.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення 28.03.2024).

9. Програма гуртка «Нитяна графіка» (художньо-естетичний напрямок) 5 років навчання: початковий, основний та вищий рівні / уклад.: Гавліцька Н.О. URL:<https://naurok.com.ua/programa-gurtka-nityana-grafika-na-5-rokiv-navchannya-194055.html>

10. Технології корекційно-розвивальної роботи в інклюзивному навчальному закладі: позаурочний час / уклад.: Квітка Н.О., Лапін А.В. Київ, 2020.